

Heddy Honigmann, **No Hay Camino**

Nederland, 2021, 91 minuten
(documentaire)

‘Dat heeft mij nog het meest getroffen in mijn films: al die mensen die eigenlijk voor mij hun hart hebben geopend. Ik heb geleerd dat mensen goed zijn.’ Aan het woord is de 70-jarige Heddy Honigmann, een van onze beste film- en documentairemakers. Zij werd geboren in Lima (Peru). Na haar filmstudie in Rome vertrok zij in 1978 naar Amsterdam, waar zij ieder jaar een film of documentaire maakte, 46 in totaal. Daarvoor ontving zij zowel nationaal als internationaal vele nominaties en filmprijzen. Vooral wordt zij geroemd om de manier waarop zij mensen filmt. In al haar documentaires, zoals *O Amor Natural* (1996), *Het ondergronds orkest* (1998) en *Forever* (2006) en speelfilms als *Tot ziens* (1995) en *Hersenschimmen* (1998) geeft ze mensen zowel de ruimte als een concrete aanwijzing om te vertellen wat hen na aan het hart ligt. Zo laat zij in *O Amor Natural* Brazilianen een erotisch gedicht lezen van de Braziliaanse dichter Carlos Drummond de Andrade. Dat leidt tot opmerkelijk open, existentiële gesprekken over hun seksuele en erotische gevoelens. Door haar

empathische aanpak vertellen mensen hoe ze betrokken zijn op hun partner, op hun taxi, muziekinstrument of overledenen. Zij weet je mee te nemen in situaties waar het leven knaagt, doordat zij mensen portretteert die in moeilijke omstandigheden niet verbitterd raken, maar veerkrachtig en humorvol blijven. Mensen die nadenken, zich verbinden met anderen en zo hun eigen weg vinden in het leven.

In 2019 kreeg Honigmann het aanbod een documentaire te maken over haar eigen leven, zowel als eerbewijs voor haar oeuvre als vanwege haar verslechterende gezondheid door multiple sclerose en kanker. Een documentaire waarin ze zowel regisseur als hoofdpersoon zou zijn; een moeilijke opgave voor haar. Haar aanpak was altijd empathisch en intuïtief inlevend in de wereld van anderen; het vereist andere vaardigheden om jezelf in de schijnwerpers te zetten en te vertellen wat er in je leeft.

Die moeilijkheid zien we terug in de documentaire. Voor het eerst, zo zegt Honigmann zelf, weet ze niet hoe ze het moet aanpakken. Ze besluit dat anderen centraal moeten staan en iets over haar moeten vertellen. Ook besluit ze om zowel in Lima als in Amsterdam te filmen. Ze noemt de documentaire *No Hay Camino*, naar een

gedicht van Antonio Machado dat vertaald luidt: 'Er is geen weg, je maakt al gaande de weg.' Maar Honigmann is zelf niet erg overtuigd dat zij een weg heeft gemaakt. Innerlijk niet, zo lijkt het. Haar vriend José Luis zegt hierover: 'Op de een of andere manier heb je altijd films gemaakt om antwoorden te vinden voor jezelf, omdat je iets in jezelf moet oplossen, omdat je tegen je angsten moet vechten, je ziekten. (...) In de wijze waarop jij andere mensen filmt, zit altijd een verlangen om een geheim te vinden, een ont-hulling die jou zal helpen om te leven.' Honigmann bevestigt dit: 'Ja, dat is wat ik denk. Dat is beter dan om naar de psycholoog te gaan.' Later spreekt ze dit overigens weer tegen.

We begrijpen Honigmann beter als haar zuster vertelt over hun Joodse familiegeschiedenis, over de oorlogs- en migratieachtergrond van hun ouders en het kampsyndroom van hun vader, een bekende striptekenaar in Peru. De impact van de verstoorde relatie met haar vader blijft de hele documentaire een rol spelen. Zij moest zich van hem losscheuren om haar eigen weg te gaan. En dat heeft littekens op haar ziel achtergelaten die nog niet geheeld zijn.

Door alle gesprekken met vrienden, oud-studenten, burens en familieleden krijgen we een mooi beeld van Honigmann. We zien een vrouw met passie die via haar werk en in haar leven een weg gevonden heeft. Een liefdevol en hartelijk mens; zonder opsmuk en niet over het paard getild door roem en bekendheid. Een gewoon mens die niet zomaar antwoord heeft op grote vragen. En juist dat maakt deze documentaire zo bijzonder.

I. Brouwer was voorheen docente aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht. E-mail: ibrouwer@ziggo.nl.

Sjaak Körver, Erik Olsman & Sujin Rosie (red.), **Met lichaam en geest**

Eburon, 2021
ISBN 9789463013734

Het boek *Met lichaam en geest. De rituele competentie van geestelijk verzorgers* besteedt uitgebreid

aandacht aan de rituele competentie vanuit vier invalshoeken: praktijk en analyse, onderzoek, onderwijs en de *Beroepsstandaard geestelijk verzorger* (VGVZ, 2015). Elk perspectief kent een aantal bijdragen van een waaier aan auteurs – merendeels geestelijk verzorgers die hun sporen in de praktijk hebben verdiend – onder redactie van Sjaak Körver, Erik Olsman en Sujin Rosie.

In de beroepsstandaard blijkt een omissie te zitten: de rituele competentie komt hier niet expliciet in voor. Rituele handelingen en symbolische uitdrukkingswijzen worden wel genoemd als aspect van de spirituele competentie. Deze bundel beoogt de praktijk te verdiepen, onderzoek te stimuleren, onderwijs op dit vlak te stimuleren en een onderbouwing te bieden voor de reflectie over de plek en invulling van rituele competentie in de beroepsstandaard. De opzet van het boek is vrij breed en doet zinnig aan.

De bijdragen vanuit de praktijk geven uitgewerkte voorbeelden die inspiratie bieden. Ze gaan echter nauwelijks in op andere rituelen dan die vanuit het christelijke repertoire. Ook lijkt de 'rituele kalender' (feestdagen, herdenken, cycli) minder in beeld te zijn. De meer theoretische bijdragen over aard en werking van rituelen bieden vervolgens een paraplu voor die in toepassingsmogelijkheden verschillende praktijk. De bronnen waaruit de auteurs putten is breed – blijkens de per bijdrage prettig weergegeven verantwoording – maar bepaalt zich ten dele tot de eigen artikelen en verwijst minder naar andere kringen. Ik denk dan bijvoorbeeld aan *Antwoord geven op het leven zelf* (2015), het proefschrift van Job Smit, met name waar hij schrijft over het rituele bad als icoon.

Onderwijs op het vlak van de rituele praktijk, al dan niet vanuit de geestelijke verzorging, is de laatste jaren in opkomst. In dit deel ontbreekt de aandacht voor exclusief liturgische opleidingen, net als voor de meer seculiere bestaande en recentelijk opgezette opleidingen. Is de rituele competentie in te passen in de academische opleiding of vergt dit extra bij- of nascholing? De bestaande of juist ontbrekende overlap tussen de ambtsdrager en geestelijk verzorger wordt niet aan de orde gesteld. Bart Hetebrij vraagt